

2. Анищенко І. Чернігівщина. Забруднення довкілля. Розвиток екологічних аспектів соціальної відповідальності / І. Анищенко, Ю. Іванова та ін. // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2010. — № 1. — С. 10—13.

3. Батлук В.А. Основи екології / В.А. Батлук. — К.: Знання, 2007. — 519 с.

4. <http://ridna.ua/p/rejtynh-najkraschyh-dlya-zhyttya-mist-ukrajiny/>

5. <http://who-is-who.com.ua/bookrubr/ecology2011/2.html>

6. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244397876

7. <http://pik.cn.ua/novini-chernigova-novosti-chernigova/4651-ekologichnyj-stan-chernigivshchyny>

8. http://kpadm.cg.gov.ua/single_page.php

Стаття подана до редакції 10.10.2011

УДК 330.15:338.22

І. Я. Антоненко, д-р екон. наук, проф. кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,

І. Л. Мельник, старший викладач кафедри менеджменту підприємств туристичної індустрії, Київський університет туризму, економіки і права

РЕГІОНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання регіональної спрямованості туристично-рекреаційного природокористування в сучасних умовах. Окреслено проблеми та визначені напрями щодо організації ефективного туристично-рекреаційного природокористування в регіональному розрізі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: туристично-рекреаційне природокористування, регіональний розвиток, туристичний регіон.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыты вопросы региональной направленности туристическо-рекреационного природопользования в современных условиях. Определены проблемы и направления организации эффективного туристическо-рекреационного природопользования в региональном разрезе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: туристическо-рекреационное природопользование, региональное развитие, туристический регион.

ANNOTATION: The questions of the regional direction of tourism and recreation environmental management in modern conditions are dis-

closed in the article. Problems and directions of organizing effective tourism and recreation environmental management are defined at the regional level.

KEY WORDS: tourism and recreation environmental management, regional development, travel region.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ—початку ХХІ ст. світова економіка була зорієнтована головним чином на розвиток НТП і споживання. Ці процеси призвели до виснаження природних ресурсів та погіршення стану природного навколишнього середовища. Подальше ігнорування глобальних екологічних загроз неминуче наближає людство до екологічної катастрофи. Нагального вирішення потребують питання із розроблення дієвих національних механізмів регулювання охорони та відновлення природних ресурсів за усіма напрямками їх господарського використання окремих країн та їх регіонів. У цих умовах, умовах світової фінансової кризи та загострення загальноринкової конкуренції питання раціонального рекреаційно-туристичного природокористування набуває особливої актуальності.

Більшість науковців наголошує на проблемі раціонального використання природних ресурсів та умов для задоволення рекреаційних потреб у повноцінному дозвіллі, адже практично всі природні ресурси мають рекреаційний та туристичний потенціал. Використання даного потенціалу залежить від спеціалізації регіону. Відповідно і принципи та підходи до природокористування мають враховувати цей чинник як первинний.

Незважаючи на наукові та практичні досягнення у сфері вдосконалення національного економічного механізму регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, сучасне управління рекреаційним природокористуванням в Україні не можна визнати таким, що відповідає критеріям екологічної, економічної та соціальної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості наукових робіт українських і зарубіжних учених акцентується увага на дослідженні природного потенціалу окремих регіонів, економічних механізмах його ефективного використання та відновлення, формуванні екологічної політики на основі співпраці всіх суб'єктів господарювання. Роботи Бейдика О. О., Ковалю Я. В., Куценко В. І., Мацоли В. С., Синякевича І. М., Туниці Ю. Ю., Ткаченко Т. І. та ін. присвячені даній проблематиці та підтверджують нераціональне використання природних ресурсів, направлених на рекреацію та туризм як в окремо взятих регіонах, так і в Україні в цілому.

Метою статті є вивчення особливостей регіональної спрямованості туристично-рекреаційного природокористування та розробки ефективних шляхів раціонального використання природних ресурсів та умов для рекреації й туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. До основних функцій рекреації та туризму, крім економічної, яка сприяє відновленню робочої сили, належать медико-біологічна — оздоровлення у санаторіях та пансіонатах, та соціально-культурна — зняття психологічної втоми. Багаторічні дослідження показують, що в перший місяць після активного відпочинку відновлюваність праці зростає на 15—25 %, у подальшому вона знижується і через 4—8 місяців досягає попереднього (до відпочинку) рівня. Це означає, що середньорічний приріст продуктивності праці в результаті активного відпочинку, який базується на широкому використанні природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, знаходиться на рівні 3 % [2]. Наведені дані наочно характеризують роль рекреації та туризму як інтенсивних факторів відновлення робочої сили. Якщо ж врахувати вплив рекреації та туризму на зростання культурного рівня працівників і всебічний розвиток особистості, то їх значення незмінно зростає.

В умовах екстенсивної та інтенсивної взаємодії суспільства і природи виникає необхідність в реалізації системи заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення і охорону природних ресурсів, тобто в організації особливого виду природокористування — туристично-рекреаційного.

Туристично-рекреаційне природокористування відображає стійкі взаємозв'язки між населенням, виробництвом та зовнішнім середовищем певної території. Воно виконує три основні функції: соціальну, економічну і природоохоронну. Соціальна функція — це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і розумового здоров'я суспільства. Економічна функція полягає, головним чином, у відновленні робочої сили. Завдяки рекреації підвищується працездатність, збільшується фонд робочого часу, що сприяє зростанню продуктивності праці. Природоохоронна функція полягає в попередженні деградації природних рекреаційних комплексів під впливом антропогенної діяльності, в тому числі і рекреаційної.

Територіальний поділ дає можливість застосувати диференційований підхід як до оцінки природних ресурсів та ступеню їх використання, так і для розробки оптимального пакету тактичних та стратегічних дій щодо економічного, соціального та екологіч-

ного розвитку територій з врахуванням туристично-рекреаційної спеціалізації. Загальну структуру рекреаційно-туристичного природокористування представлено на рис. 1.

Залежно від рівня рекреаційної спеціалізації виділяють три типи рекреаційного землекористування: території з високою інтенсивністю рекреації (паркові зони та зони масового відпочинку); території з середньою інтенсивністю рекреації, які одночасно виконують екологічні та виробничі функції (природні зелені насадження); території з незначним показником рекреації [6]. Регіональна направленість природних ресурсів визначає потенціал тієї чи іншої території задовольнити потребу у відновленні робочої сили.

Рис. 1. Структура системи туристично-рекреаційного природокористування

До основних типів територіальних туристично-рекреаційних систем відносять лікувальну, оздоровчу, спортивну та пізнавальну. Для визначення типу території проводять комплексні дослідження соціально-економічної, соціально-культурної, природно-екологічної, рекреаційної сфер. Однак, оскільки не розроблено єдину схему туристично-рекреаційного районування — частина дослідників відокремлює чотири туристичних регіони: Карпатський, Поліський, Дніпровський і Азово-Чорноморський, які, в свою чергу, поділяються на 35 туристичних районів, інші виді-

ляють сім регіонів: Карпатський (західний), Волинсько-Тернопільський (північно-західний, або поліський), Житомирсько-Вінницький (буферний), Київський (центральний), Харківський (північно-східний), Дніпровсько-Донецький (південно-східний), Причорноморський (південний), реалізація заходів з інвестиційно-інноваційної політики природокористування та розвитку окремих регіонів не має комплексної підтримки всіх учасників ринкових відносин [1]. «Штучно» зростає коефіцієнт ризику на реалізацію конкретних бізнес-проектів — підвищується їх вартість та втрачається економічно сприятливий час на реалізацію.

Регіональна спрямованість природокористування визначається не лише охороною природних ресурсів, але й відновленням середовища життєдіяльності населення, що проживає на даній території (природних умов). Отже, завданням туристично-рекреаційного природокористування є формування сталого рекреаційного навантаження території. В ринкових умовах господарювання досягти балансу між інтересами державних органів влади, підприємницьких структур, місцевого населення досить складно.

Одним із шляхів подолання проблеми вважаємо виховання регіональної ідентичності — формування розуміння населення про потреби регіону. На думку Г.С. Корепанова «регіональна ідентичність виступає як процес інтерпретації регіональної унікальності, через яку весь регіон набуває статусу інституціоналізації в певному суспільстві» [4]. Тобто питаннями природокористування повинні перейматися не лише централізовані органи влади та наукові інститути, але і населення, яке створює валовий внутрішній продукт (у тому числі працюючи на підприємствах невиробничої сфери, які обслуговують рекреантів) та зазвичай опосередковано бере участь у досягненні загальних цілей на рівні соціальної структури регіону.

Методично рекреаційно-туристичне природокористування слід розглядати як єдність таких процесів, як організація рекреації населення з використанням природних ресурсів і умов, передбачення змін стану оточуючого середовища під впливом рекреаційної діяльності, задоволення потреб населення в природних рекреаційних ресурсах і відновлення робочої сили [1].

Проблема раціонального природокористування полягає в забезпеченні всебічного використання, відновлення і збереження природних умов і ресурсів рекреації із врахуванням об'єктивно існуючих потреб. Для її вирішення потрібно глибоко і всебічно обґрунтувати наукові і практичні заходи, які б планомірно забезпечили і цілеспрямовано управляли розвитком рекреаційного природокористування.

Теоретичною основою комплексного вивчення і вирішення цієї проблеми служить системний підхід, який дозволяє аналізувати і впорядкувати цілі функціонування тих чи інших систем, встановлювати відповідність між метою, можливостями вирішення проблеми і необхідними для цього ресурсами [5].

Соціально-економічний ефект у країнах Європейського союзу від застосування стратегії туристично-рекреаційного природокористування на ринку рекреаційних послуг достатньо великий. Системи природоохоронних територій у цих країнах розвиваються у густонаселених та повністю освоєних ландшафтах, незважаючи на те, що доходи та можливості регіонів не однакові. Це створює передумови для вивчення зарубіжного досвіду країн Європи та впровадження його в Україні.

Регіональна політика у країнах Європи здійснюється понад 30 років, змінюючи пріоритети та засоби. На даний час у Центральній Європі нараховується біля 400 природоохоронних територій, у тому числі — 75 національних парків, з яких 6 включено у Список Всесвітнього спадку. Найбільші з них (площею понад 50 тис. га) знаходяться в Угорщині, Словачії, Македонії, Сербії та Чорногорії. За кількістю природоохоронних територій (106), у тому числі національних парків (22) серед країн Центральної Європи лідером є Польща. Показники частки природоохоронних територій, у тому числі національних парків у загальній площі країни можуть вказувати на стійкість природного середовища до рекреаційних навантажень. З цієї точки зору найсприятливіші умови для розвитку туризму та рекреації склалися в Словачії (частка природоохоронних територій — 21,8 %) та Словенії (частка національних парків — 4,2 %). Лідером по кількості природоохоронних територій серед країн Східної Європи є Росія (25 національних парків).

В Україні функціонує 15 національних парків. Станом на 2009 р. загальна площа природоохоронних територій країни складала 2,8 млн га (4 % від загальної площі держави), що є недостатнім.

Туристично-рекреаційна сфера повинна забезпечувати розвиток тих регіонів країни, які мають рекреаційний потенціал. Детермінантою для отримання позитивного соціально-економічного ефекту є впровадження принципів сталого туристично-рекреаційного природокористування.

Висновки та перспективні напрями досліджень. Сучасне законодавство з охорони природного навколишнього середовища України сформоване в період з 1994 по 1999 роки і з того часу змінювалося тільки в деталях [3]. В основному воно за своєю структурою та змістом у значній мірі повторює законодавство

радянських часів. Тому при здійсненні організації ефективного туристично-рекреаційного природокористування в регіональному розрізі постає ряд проблем, які можна розділити на 4 групи:

1. Правові проблеми:

— питання власності на природні ресурси і шляхи приватизації, оподаткування, оренди, система обліку і фінансування потребують удосконалення;

— державні структури, яким підпорядковані природні ресурси, поєднують у собі функції контролю, управління, законотворчості з господарською та комерційною діяльністю, що суперечить антимонопольним принципам і може стати причиною конфліктів.

2. Екологічні проблеми:

— система відбору, охорони природних ресурсів і проведення заходів у них;

— формування системи моніторингу, сертифікації природних ресурсів, розробки механізмів запобігання антропогенному забрудненню та сприяння відтворенню екосистем.

3. Економічні проблеми:

— забезпечення стабільного, достатнього і доцільного фінансування на природних територіях;

— необхідно створити умови для довгострокових інвестицій, будівництва доріг, придбання техніки та обладнання;

— непередбачуваність законодавства.

4. Соціальні проблеми:

— складна соціальна ситуація в регіонах і населених пунктах, де зосереджені природні ресурси;

— низький рівень довіри до структур влади, нерозвиненість громадських та екологічних організацій;

— зростання числа і обсягів самовільного використання природних ресурсів, прояви тіньової економіки.

На наш погляд, враховуючи ці проблеми, потрібно:

— розробити правове забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності, зокрема, щодо розвитку такої діяльності зацікавленими підприємствами та створення сприятливого клімату для залучення інвестицій;

— суворо дотримуватись норм оптимального рекреаційного навантаження на природні екосистеми, що має бути утверджено законодавчо;

— удосконалити систему ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги та податкової політики у рекреаційно-туристичній сфері;

— розробити механізм відшкодування підприємствам, яким підпорядковані природні ресурси, відповідних збитків від рекреаційного користування, а також витрат на охорону і облаштування рекреаційних масивів для відпочинку, що є необхідним не тільки для більш комфортного відпочинку, але й для зменшення негативного впливу туристів на природні екосистеми;

— розробити та реалізувати конкретні проекти з метою створення необхідної інфраструктури на найцінніших у рекреаційному відношенні територіях із урахуванням місцевих природнокліматичних, соціально-демографічних та інших особливостей, дотримуючись положень теорії сталого розвитку та чинного законодавства;

— здійснювати маркування та облаштування екостежок;

— налагодити механізм визначення допустимих рекреаційних навантажень, контроль за кількістю відвідувачів та моніторинг еколого-економічних наслідків туризму;

— створити інформаційний центр (збір інформації про райони проведення турів та еколого-пізнавальних програм в установах природно-заповідного фонду, щодо засобів розміщення тощо) та якісні рекламні-інформаційні матеріали;

— надавати туристам різноманітні платні послуги та продукцію, які б відповідали міжнародним стандартам туристичного ринку;

— готувати висококваліфікований персонал, який має володіти знаннями та досвідом, необхідним для успішної організації туризму;

— налагодити співпрацю з туристичними установами, які за допомогою маркетингу та реклами будуть не тільки збільшувати кількість туристів, але й сприятимуть формуванню природоохоронної свідомості відвідувачів та шанобливого ставлення до місцевих традицій та звичаїв.

Література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / [Бейдик О.О.] — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. — 395 с.

2. Доклад о развитии человека за 2000 год. Нью-Йорк—Оксфорд: Оксфорд юниверсити пресс, 2000. — 290 с.

3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ.

4. *Корепанов Г. С.* Региональная идентичность: социокультурный и социоэкономический подходы / Г. С. Корепанов // Известия Уральского государственного университета. — 2009. — № 3(65). — С. 276—284.

5. *Луців Н. Г.* Принципи екологічної політики для стимулювання ефективного рекреаційного природокористування / Луців Н.Г. // Регіональна економіка. — 2009. — № 3. — С. 152—158.

6. *Оборин М. С.* Туристско-рекреационное природопользование: основные направления изучения и анализа / Оборин М.С. // Географический вестник. — 2011. — № 1(16). — С. 68—72.

Стаття подана до редакції 20.10.2011

УДК 338.246.025.2

М. Д. Балджи, канд. геогр. наук доц. кафедри економіки та управління національним господарством, Одеський державний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто проблеми економіки природокористування, висвітлені пропозиції щодо комплексного природокористування, залежно від особливостей регіонального рівня. Розглянуто формування нових підходів до використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економіка природокористування, сталий розвиток, природні ресурси, комплексне природокористування, регіональний рівень.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены проблемы экономики природопользования, предложены предложения касательно комплексного природопользования, в зависимости от региональных особенностей. Рассмотрено формирование инновационных подходов в использовании природно-ресурсного потенциала региона.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономика природопользования, устойчивое развитие, природные ресурсы, комплексное природопользование, региональный уровень.

ANNOTATION: In the article are considered problems of economy of nature use, offered suggestion concerning the complex use of natural resources, depending on regional features. The article is devoted new theoretical aspects of conception of the complex nature using of region.

KEY WORDS: economy of nature use, steady development, natural resources, complex nature use, regional level.